

पशुसंवर्धन व्यवसायास “कृषि
समकक्ष दर्जा” देण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक: पविआ-०३२५/प्र.क्र.७४/पदुम-३
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई- ४०००३२
दिनांक : ३१ जुलै, २०२५

- वाचा :-**
१. शासन परिपत्रक दिनांक संकिर्ण १०/८/२२३०१/सीआर-
२०२/पदुम-४, दिनांक ०६.०७.१९८९
 २. आयुक्त पशुसंवर्धन यांचे जा.क्र. पशुधन-१/प्र.क्र. ६९५/२७८१
/२०२५, पंस-१३, दिनांक १०.०३.२०२५
 ३. आयुक्त पशुसंवर्धन यांचे जा.क्र. पशुधन-१/प्र.क्र. ६९५/४९२५
/२०२५, पंस-१३, दिनांक ११.०४.२०२५

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्र आर्थिक सल्लागार परिषदेने सन २०२८ पर्यंत महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था १ ट्रिलियन डॉलर पर्यंत पोहोचविण्यासाठी पथदर्शी आराखडा अहवाल शासनास सादर केला आहे. सदर उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी आर्थिक सल्लागार परिषदेने जे घटक उत्पन्न वाढीस चालना देऊ शकतील, असे ८ घटक सुनिश्चित केले आहेत. यामध्ये “कृषि व संलग्न” या घटकाचा समावेश आहे. सद्यस्थितीत राज्याच्या सकल उत्पन्नात कृषि क्षेत्राचा वाटा १२ टक्के इतका असून कृषि क्षेत्राच्या एकूण उत्पन्नात पशुजन्य उत्पन्नाचा वाटा २४ टक्के इतका आहे.

निती आयोगाने सन २०२१ च्या अहवालात पशुसंवर्धन व्यवसायापासून देशाच्या /राज्याच्या सकल उत्पादनात पशुसंवर्धन व्यवसायाचा सहभाग वाढविण्यासाठी उपाययोजना करण्याची शिफारस केली आहे.

पशुपालकांना भेडसावणाऱ्या कृषि वीज दराच्या तुलनेत जास्त वीज दर, सौर उर्जेसाठी अनुदानाचा अभाव, ग्रामपंचायत कर, शेती कर्जाच्या व्याज दराच्या तुलनेत अधिक व्याज दराची आकारणी या अडचणींचे निराकरण झाल्यास पशुपालन व्यवसायाकडे लोकांचा कल वाढून पशुजन्य उत्पादनात वाढ होईल. व्यावसायिक नफ्यात वाढ तसेच स्पर्धात्मक वातावरण यामुळे पशुजन्य उत्पादित बाबीस मुल्यवर्धन साखळीची निर्मिती, शेती प्रमाणे गट पद्धतीने पशुसंवर्धन, अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा अवलंब यासारख्या बाबींमध्ये आपोआप वाढ (resultant increase) होईल. यासाठी पशुपालक व्यवसायास प्रोत्साहन देताना कृषि व्यवसायाप्रमाणे सवलती देणे आवश्यक असल्याने पशुपालन व्यवसायास “कृषि समकक्ष दर्जा” देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती. त्यानुसार मा. मंत्रिमंडळाने दि १०.०७.२०२५ रोजी दिलेल्या मान्यतेस अनुसरून खालीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे:-

शासन निर्णय:-

राज्यामध्ये २० व्या पशुगणनेनुसार गायवर्गीय पशुधन १,३९,९२,३०४ व म्हैसवर्गीय पशुधन ५६,०३,६९२ असे एकूण १,९५,९५,००० इतके पशुधन आहे. राज्यात पशुपालन व्यवसायापासुन सुमारे ६० लक्ष कुटुंबे अर्थाजन करित आहे. पशुपालकांच्या उत्पन्नात वाढ होण्याबरोबरच राज्याच्या सकल उत्पन्नात पशुसंवर्धन व्यवसायाचा सहभाग वाढविण्याच्या दृष्टिकोनातून पशुपालकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी तसेच स्थानिक रोजगार निर्मिती व्हावी, यासाठी पशुसंवर्धन व्यवसायास “कृषि समकक्ष दर्जा” देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

सर्वसाधारणपणे १०,००० मांसल पक्षी व २५,००० अंड्यावरील पक्षी क्षमता असलेल्या कुक्कुट उद्योगाला लघु, तर २५,००० मांसल कुक्कुट पक्षी व ५०,००० अंड्यावरील पक्षी क्षमता असलेल्या कुक्कुट उद्योगाला मध्यम स्वरूपाचा व्यवसाय समजण्यात येते. तसेच ५० दुधाळ जनावरांचा गोठा, २०० शेळी-मेंढी गोठा, १०० पर्यंतच्या वराह पालन व्यवसाय यास लघु स्वरूपाचा व्यवसाय समजण्यात येते. तर १०० दुधाळ जनावरांचा गोठा, ५०० शेळी/मेंढी गोठा आणि २०० पेक्षा जास्त वराह पालन करणे यांस मध्यम स्वरूपाचा व्यवसाय समजण्यात येते. लघु व मध्यम स्वरूपाचा व्यवसाय करणाऱ्या कुटुंबांची संख्या विचारात घेता, जास्तीत जास्त पशुपालकांना फायदा होऊन पशुपालन व्यवसायाकडे इतर लोकांनी आकृष्ट व्हावे, यादृष्टीने खालील प्रकल्प क्षमतेच्या पशुपालक कृषि समकक्ष दर्जाच्या अनुषंगाने अनुज्ञेय ठरणार्या लाभास पात्र ठरतील.

१. २५,००० पर्यंत मांसल कुक्कुट पक्षी / ५०,००० पर्यंत अंड्यावरील कुक्कुट पक्षी क्षमता.
२. ४५,००० पर्यंत क्षमतेच्या हॅचरी युनिट.
३. १०० पर्यंत दुधाळ जनावरांचा गोठा .
४. ५०० पर्यंत मेंढी /शेळी गोठा.
५. २०० पर्यंत वराह.

ब्रिडर कुक्कुटपालन व्यवसाय व पशुजन्य उत्पादनावरील प्रक्रिया उद्योगांना कृषि समकक्ष दर्जाच्या अनुषंगाने अनुज्ञेय ठरणारे लाभ अनुज्ञेय नाही.

पशुसंवर्धन व्यवसायास कृषि समकक्ष दर्जाच्या अनुषंगाने खालील प्रमाणे लाभ अनुज्ञेय राहतील.:-

१. २५,००० पर्यंत मांसल कुक्कुट पक्षी / ५०,००० पर्यंत अंड्यावरील कुक्कुट पक्षी क्षमतेच्या तसेच ४५,००० पर्यंत क्षमतेच्या हॅचरी युनिटच्या कुक्कुटपालन व्यवसाय, १०० पर्यंत दुधाळ जनावरे संगोपन, ५०० पर्यंत मेंढी /शेळी पालन व २०० पर्यंत वराह या पशुसंवर्धन विषयक व्यवसायासाठी वीज दर आकारणी “कृषी इतर” या वर्गवारीनुसार न करता “कृषि” वर्गवारीप्रमाणे वीज आकारणी करण्यात येईल.
२. कुक्कुटपालन व इतर पशुसंवर्धन व्यवसायासाठी सौरउर्जा पंप व इतर सौरउर्जा संच उभारण्यास कृषि व्यवसायास देण्यात येणाऱ्या दराने अनुदान /सवलत देण्यात येईल.
३. पशुपालन व्यवसायास स्वतंत्र व्यवसाय न समजता शेती व्यवसाय समजून कृषि व्यवसायास ज्या दराने ग्रामपंचायत कर आकारणी केली जाते त्याच दराने व राज्यभरात समान दराने ग्रामपंचायत कर आकारणी करण्यात येईल .

४. पशुपालन व्यवसायासाठी आवश्यक असणाऱ्या खेळत्या भागभांडवलासाठी घेण्यात येणाऱ्या कर्जासाठी “पंजाबराव देशमुख व्याज सवलत योजना” च्या धर्तीवर व इतर प्रयोजनासाठी घेण्यात येणाऱ्या कर्जावरील व्याज दरात ४ % पर्यंत सवलत देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
५. या शासन निर्णयाच्या अंमलबजावणीसाठी स्वयंस्पष्ट मार्गदर्शक तत्वे व कार्यपद्धती वेगळ्याने विहित करण्यात येतील.

सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्र. २१५/कार्यासन १४३१ दि. २३/५/२०२५ व वित्त विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्र.३२१/व्यय-२ दिनांक ८/७/२०२५ अन्वये दिलेल्या अभिप्रायास अनुसरून निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संकेतांक २०२५०७३१११५७१६२९०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(नि. भा. मराळे)
उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत -

१. मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. उपमुख्यमंत्री (नगरविकास) (वित्त व नियोजन) यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन
५. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, कृषि व पदुम विभाग (कृषि), मंत्रालय, मुंबई
८. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, उद्योग उर्जा व कामगार विभाग (उर्जा), मंत्रालय, मुंबई
१०. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, सहकार विभाग, मंत्रालय, मुंबई
११. प्रधान सचिव /अप्पर मुख्य सचिव, अपारंपारीक उर्जा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१२. आयुक्त पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१३. महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता/लेखा परिक्षा), महाराष्ट्र १/२, मुंबई / नागपूर.
१४. मा. मंत्री (पशुसंवर्धन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१५. मा. मंत्री (दुग्धव्यवसाय) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१६. सर्व सहआयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय)
१७. सर्व जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय)
१८. सर्व कार्यासने कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१९. निवड नस्ती-३